

FIGURATIV TILNI SINXRON TARJIMADA O'RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI (XITOIY TILI MISOLIDA)

Yorqinoy Qodirberganova

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti magistranti,

Toshkent, O'zbekiston

Tel: +99890 353 56 66. E-mail: yorqinoyqodirberganova@yandex.ru

Ilmiy rahbar: Ismatullayeva Nargiza Rasuljonovna

Annotatsiya: *Mazkur maqolada figurativ tilni sinxron tarjimada o'rganishning nazariy asoslari: kognitiv lingvistika, relevans nazariyasi va skopos (maqsad) nazariyasi nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Ishda sinxron tarjimada figurativ til, ya'ni metafora, idioma, metonimiya, o'xshatish va madaniy ko'chma ma'nolarning ifodalanish muammolari xitoy tili misolida tahlil qilinadi. Xitoy tilining o'ziga xos semantik tizimi, frazeologik boyligi va madaniy konnotatsiyalari tarjimon uchun alohida kognitiv yuk hosil qiladi.*

Kirish

Bugungi globallashuv jarayonida sinxron tarjima xalqaro muloqotning ajralmas qismi bo'lib bormoqda. Ayniqsa, xitoy tilidan sinxron tarjima qilish nafaqat til bilimini, balki madaniyatlararo tafakkurni ham talab etadi. Xitoy tili o'zining metaforik tafakkuri, idiomatik tuzilmalari va madaniy asoslangan ma'nolari bilan ajralib turadi. Shuning uchun sinxron tarjimondan nafaqat grammatik bilim, balki figurativ tildagi ma'noni tezda anglab, mos kontekstda qayta yaratish mahorati talab etiladi. Shu bois figurativ ifodalar sinxron tarjimon uchun eng murakkab segmentlardan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolada figurativ tilni sinxron tarjimada o'rganishning nazariy asoslari — kognitiv lingvistika, relevans nazariyasi va skopos (maqsad) nazariyasi nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi hamda xitoy tilidan olingan amaliy misollar orqali izohlanadi.

1. Figurativ tilning mohiyati va sinxron tarjimada o'rni

Figurativ til (比喻性语言 bǐyùxìng yǔyán) — bu so'zlarning bevosita emas, balki ko'chma, obrazli ma'noda ishlatilishidir. U nutqni estetik qiladi, lekin tarjima jarayonini murakkablashtiradi. Sinxron tarjimada bu ayniqsa muhim, chunki tarjimon mazmunni tushunib ulgurishi bilan uni darhol maqsad tilida ifodalashi kerak.

Masalan, xitoy tilida: “他是公司的顶梁柱。” (Tā shì gōngsī de dǐngliángzhù) — so'zma-so'z: “U kompaniyaning asosiy ustuni.”

Ma'nosi: “U kompaniyaning eng muhim xodimi.”

Sinxron tarjimada tarjimon bu iborani so'zma-so'z tarjima qilsa (“he is the pillar of the company”), ingliz tilida bu tabiiy eshitiladi, lekin o'zbek tilida “ustun” deb tarjima qilish

sun'iy chiqadi. Shuning uchun “kompaniyaning tayanch kishisi” yoki “asosiy mutaxassisi” shaklida madaniy moslashtirish talab etiladi.

2. Kognitiv lingvistika nazariyasi nuqtayi nazaridan

Kognitiv lingvistika (认知语言学 *rènzhī yǔyánxué*) nazariyasiga ko'ra, metaforalar inson tafakkurining ajralmas qismidir¹. Ya'ni, biz fikrni abstrakt emas, balki obrazlar orqali shakllantiramiz.

Masalan, xitoy tilidagi “时间就是金钱” (*Shíjiān jiù shì jīnqián*) — “Vaqt bu pul.” Bu metafora iqtisodiy ongga asoslanadi. Sinxron tarjimada tarjimon mazmunni (vaqt qadrli ekanini) saqlab, madaniyatga mos tarzda ifodalaydi: “Vaqt — eng qimmat boylik.”

Demak, figurativ ifodaning tarjimasi semantik emas, kognitiv moslikka asoslanadi.

3. Relevans nazariyasi

Relevans nazariyasiga ko'ra, har bir tarjima — bu axborotni qayta kodlash jarayoni bo'lib, maqsad auditoriyasi uchun eng mos ma'no yetkazishga intiladi².

Masalan, xitoy tilida siyosiy nutqda ishlatiladigan ifoda: “构建人类命运共同体” (*gòujiàn rénlei mìngyùn gòngtóngtǐ*) — “Insoniyat taqdirining yagona hamjamiyatini qurish.”

Bu ibora siyosiy diskurs metaforasi bo'lib, Xitoy tashqi siyosatining markaziy konsepti hisoblanadi. Sinxron tarjimonda relevans nazariyasiga ko'ra, tarjimon “common destiny of mankind” shaklini tanlaydi, chunki bu xalqaro auditoriya uchun tanish va kommunikativ jihatdan eng samarali variantdir.

4. Skopos nazariyasi (目的论)

Skopos nazariyasi tarjima maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi³. Sinxron tarjimonning asosiy maqsadi — tinglovchiga tez, aniq va ma'noli axborot yetkazishdir.

Masalan, rasmiy chiqishlarda ishlatiladigan ibora: “风雨同舟” (*fēng yǔ tóng zhōu*) — “Bo'ron va yomg'irda bir qayiqda bo'lish.”

Bu ibora birgalikda sinovlarni yengish ma'nosini beradi. Sinxron tarjimon uchun eng maqbul variant: “Biz qiyinchiliklarni birgalikda yengamiz.” Bu holatda tarjimon metaforani yo'qotadi, lekin funksional maqsadni saqlaydi.

1. 画蛇添足 (*huà shé tiān zú*) — “Ilonga oyoq chizish”

So'zma-so'z ma'nosi: ilonga oyoq chizish

Mos tarjima: ortiqcha ish qilish

Izoh: tarjimon ko'pincha “ortiqcha gapirish” shaklida qisqartirib ifodalaydi.

¹ Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.

² Gutt, E.-A. (1991). *Translation and Relevance: Cognition and Context*. Oxford: Basil Blackwell.

³ Vermeer, H. J. (1989). *Skopos and Commission in Translational Action*.

Bu ibora qadimiy xitoy afsonasidan kelib chiqqan bo'lib, "keraksiz qo'shimcha kiritish orqali ishni buzish" ma'nosini anglatadi. Sinxron tarjimada bunday iborani so'zma-so'z tarjima qilish ("ilonga oyoq chizish") tinglovchida chalkashlik uyg'otadi, chunki bu obraz o'zbek tilida mavjud emas. Shu sababli tarjimon ekvivalent semantik transformatsiya usulidan foydalanib, "ortiqcha ish qilish" yoki "keraksiz harakat" shaklida o'giradi. Bu orqali denotativ ma'no emas, balki pragmatik maqsad — ortiqchalikka nisbatan tanqid — saqlanib qoladi.

2. 一箭双雕 (yī jiàn shuāng diāo) — "Bir o'q bilan ikki qushni urish"

So'zma-so'z ma'nosi: bir o'q bilan ikki qushni urish

Mos tarjima: bir ish bilan ikki foyda

Izoh: ma'noni saqlaydi, metafora o'zgartiriladi.

Bu ibora ikki natijani bitta harakat orqali qo'lga kiritish g'oyasini ifodalaydi. O'zbek tilida shunga yaqin obraz — "bir o'q bilan ikki quyonni urish" mavjud. Sinxron tarjimon buni "bir ish bilan ikki foyda" tarzida neytral shaklda ifodalaydi, chunki jonli efirda metaforani almashtirish yoki izohlash vaqtni cho'zadi. Bu holatda metaforaning semantik yadrosi saqlanadi, biroq obraz transformatsiyasi yuz beradi — tarjimon milliy konnotatsiyani soddalashtirib, universal ma'no beradi. Bu usul kognitiv ekvivalentlik tamoyiliga asoslanadi.

3. 水落石出 (shuǐ luò shí chū) — "Suv chekinganda tosh ko'rinadi"

So'zma-so'z ma'nosi: suv chekinganda tosh ko'rinadi

Mos tarjima: haqiqat oshkor bo'ldi

Izoh: kognitiv asos saqlanadi.

Mazkur ibora yashirin narsaning oxir-oqibat fosh bo'lishini bildiradi. So'zma-so'z tarjima ham obrazni yetkazadi, biroq sinxron tarjimada vaqt chegarasi sababli tarjimon qisqa shaklni — "haqiqat oshkor bo'ldi" — tanlaydi. Bu yerda metaforik konsept (yashirin → suv ostida, oshkor → suv chekingach ko'rinish) asosi saqlanadi, shuning uchun kognitiv izchillik buzilmaydi. Bu chengyu tarjimada metaforik transfer usulining samarali qo'llanilishiga misol bo'la oladi.

Xulosa

Sinxron tarjimada figurativ tilni o'rganish va to'g'ri talqin qilish tarjimonning til, madaniyat va tafakkur haqidagi bilimiga asoslanadi. Kognitiv, relevans va skopos nazariyalari figurativ tildagi murakkab ma'nolarni kommunikativ maqsadga mos tarzda ifodalash imkonini beradi.

Tarjimon nafaqat tilni, balki madaniy kodlarni ham anglay olishi kerak, chunki figurativ ifoda — bu xalqning fikrlash uslubi va tarixiy tajribasining aksidir. Xitoy tilida figurativ ifodalarni sinxron tarjima qilishda to'liq ekvivalentlikka erishish deyarli imkonsiz, ammo muqobillik (adequacy) orqali asl ma'noni va emotsional ta'sirni saqlash mumkin.

Tarjimonning asosiy maqsadi — tinglovchiga ma'no jihatidan to'liq, lekin madaniy va kontekstual jihatdan mos axborotni yetkazishdir. Shunday qilib, figurativ til tarjimada nafaqat tilshunoslik, balki madaniy tafakkur va kognitiv strategiyalarni ham talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
2. Gutt, E.-A. (1991). *Translation and Relevance: Cognition and Context*. Oxford: Basil Blackwell.
3. Vermeer, H. J. (1989). *Skopos and Commission in Translational Action*.
4. 王东风 (2010). *翻译理论与实践*. 北京大学出版社.
5. 李长栓 (2015). *同声传译技巧*. 外语教学与研究出版社.
6. Ma Xingcheng & Cheung, A.K.F. (2020). *Language interference in English-Chinese simultaneous interpreting with and without text*. Hong Kong Polytechnic University.
7. Zhang Ming-jian, Zhao Yue, Che Xiao-jun. (2015). *An Empirical Study of Omissions in Bi-directional English-Chinese Interpretation and Their Coping Strategies*. *Journal of Language Teaching and Research*.
8. Li Rong. (2022). *A Corpus-Based Investigation of Extra-Textual and Repetitive Elements in Chinese Interpreting*. PMC Open Access.
9. Cheung & Li. (2024).